

Тож, практично до 2004 року та Помаранчевої революції, загрози російської агресії замовчувались та ігнорувались. Крім того, темпи реформування законодавчої дуже різнилися за секторами, мали місце постійні коливання «векторності» між ЄС та СНД.

Саме цими причинами значною мірою було зумовлено те що, лише у 2001 році світ побачила «Концепція державної регіональної політики України», ще пізніше – перша стратегія державного регіонального розвитку, що сприяла наступній розробці власних стратегій у регіонах України. Стратегія сталого розвитку України, яка також могла би виконувати функцію державотворчого документу була затверджена лише у 2015 р. Крім можливої критики згаданих документів з точки зору їх змісту, відповідності українським реаліям та можливостей практичної імплементації, це підкреслює той факт, що протягом десятиріччя розвиток регіонів відбувався спорадично, без урахування геополітичних та гео економічних чинників та переважно у відповідності до вузьких інтересів так званих «регіональних еліт». Наслідки на різних рівнях відомі. Розчарування досягненнями обох революцій, протиріччя рефлексії східних та західних регіонів, несформованість та нестверженість національних цінностей суттєво послабили позиції України у глобальному вимірі, що стало критичним на тлі зростання тоталітарного російського режиму.

Завершення війни в Україні має окреслити новий етап розвитку держави. Разом з низкою позитивних імплікацій будуть виникати і нові виклики. Крім того, одним з них залишатиметься північне сусідство. Відповідно, необхідною умовою відновлення є зміна підходів до розвитку громад та регіонів, донесення та реалізація візії, яка дозволить територіям стати резильєнтними та успішними в умовах глобальних змін.

Гукалова Ірина Володимирівна

Інститут географії НАН України

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОСТОРОВИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ

Соціальні аспекти російсько-української війни перебувають у затінку інших досліджень її наслідків, адже війна триває і до її закінчення важко казати про точні людські втрати, глибину демографічних зрушень, зміну умов та рівня життя людей. Між тим, саме соціальні зміни є найбільш вражаючими, адже йдеться про людський потенціал України, яка на фоні довоєнних від'ємних демографічних трендів почала дуже стрімко втрачати населення як безпосередньо через його загибель внаслідок бойових дій і ракетно-шахедного терору, так і через значний міграційний відтік, відкладання народжень і негативний вплив на стан здоров'я особливостей перебігу війни.

Географія якості життя населення у регіонах держави на очах змінюється. Системними чинниками погіршення якості життя є постійна загроза самому життю, яка загалом зменшується із сходу на захід України; звуження джерел доходів населення, зниження купівельної спроможності через підвищення цін, порушення у логістиці і тимчасові перебої з товарами першої необхідності; релокації бізнесу і вичерпання його фінансових резервів; перебої у постачанні електроенергії, води та тепла; загрози чи реальність втрат житла; ускладнення в отриманні медичних, освітніх та інших соціальних послуг тощо. Це докорінним чином трансформує демографічну тектоніку, життєві стратегії та моделі поведінки людей, трансформує економіку та змінює територіальні особливості її розвитку.

Знелюднення прилеглих до зон бойових дій регіонів України і загрози неповернення насамперед молоді створює виклики як для регіонів виїзду, так і регіонів в'їзду мігрантів. Для багатьох мільйонів українців європейська інтеграція вже вимушено відбулася «в індивідуальному форматі», а не в тому, який Україна заслужила, коли отримала статус кандидата на вступ в ЄС.

Є об'єктивні ознаки занепаду багатьох міст на сході країни, причому ці процеси мають незворотній характер. Якщо раніше основні економічні потужності зосереджувалися у східних регіонах (там і в Києві проживало найбільш урбанізоване населення), то зараз ситуація значно змінюється і буде змінюватися далі. Це ніяк не означає, що автоматично буде зростати рівень урбанізації західних регіонів і там будуть більш стрімко формуватися міські агломерації на кшталт пострадянських індустріальних міст. Знаходять прояв інші тенденції: відчувається формування тренду м'якої деурбанізації, тобто виходу великих груп населення з філософії життя у багатоповерхівках у мегаполісі до інших типів урбаністичної культури, яка донедавна асоціювалася із затишними західноукраїнськими містами, значний відтік людей у сільську місцевість, зокрема тих, хто може працювати дистанційно.

Проте картина про сьогоденні суспільно-географічні процеси та явища, яку ми собі уявляємо, є достатньо хиткою. Тому питання вивчення геопросторових особливостей розвитку українського суспільства і природи протягом війни і після її закінчення, має знаходитися у постійному фокусі уваги.

Не слід забувати, що аналізуючи російсько-українську війну, розглядається високотехнологічне військове та інформаційно-психологічне протистояння багатьох держав і політичних гравців, соціальні наслідки якого присутні на різних просторових рівнях спостереження і методологічно мають бути виокремлені в географічному аналізі і синтезі. В першу чергу мусимо позначити тренди і тенденції, які сформувалися перебігом війни і матимуть вирішальне значення для переформатування карти України в її людському, економічному, інфраструктурному, культурно-духовному, екологічному вимірах. Дуже шкода, що при цьому відсутня можливість спиратися на дані актуального перепису населення, який

мав би бути проведеним давно, але Україна не змогла його організувати. Але значення соціологічних обстежень буде значно зростати і має стати обов'язковим джерелом отримання даних для географів.

Барановський Микола Олександрович

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

РОЛЬ І ЗАВДАННЯ ГЕОГРАФІЙ В ОБҐРУНТУВАННІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ: КЕЙС ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Прикордонні території завжди належали до важливих об'єктів державної регіональної політики. В умовах війни проблеми та перспективи їхнього розвитку набувають особливої актуальності. Якою має бути стратегія розвитку цих територій на найближчу перспективу, що потрібно зробити на загальнодержавному та регіональному рівнях, аби ці території не перетворилися на «демографічну» та «економічну» пустелю? Пошук відповіді на ці запитання є одним із тих нових завдань, які постали перед географічною наукою в умовах війни і які не втратять своєї актуальності в повоєнний період.

Окремі території Чернігівської області зазнали часткової окупації вже в перший день повномасштабного вторгнення росії. Активний спротив Збройних сил України змусив країну-агресора відступити за межі Чернігівщини. Однак поселення прикордонних з росією територіальних громад досі зазнають постійних обстрілів, що змушує їх мешканців переселятися на більш безпечні території. У цих малолюдних поселеннях затухає економічне життя, ускладняється доступ населення до базових послуг, що загалом формує передумови для втрати державою соціального контролю над цими територіями. Нині до територій з безпековими обмеженнями для розвитку належить 14 громад Чернігівської області. Вони або безпосередньо межують з росією чи білоруссю, або частково чи повністю розміщуються у 30-км зоні доступності до державного кордону України. Загалом прикордонні громади займають майже третину області, в них проживає кожен п'ятий мешканець регіону, вони є найпроблемнішими територіями Чернігівщини.

Життя в умовах воєнного стану потребує пошуку нових інструментів регіональної політики для підтримки тих територій, для яких сусідство з країною-агресором є джерелом постійної загрози. Йдеться як про Чернігівську область загалом, так і про її прикордонні територіальні громади. Вже зараз зрозуміло, що Стратегія сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року потребує кардинального оновлення, оскільки: по-перше, погіршилося географічне положення регіону; по-друге, фактично втратили свій статус міжнародні транспортні коридори (Київ-Москва, Київ-Санкт-Петербург, Чернігів-Гомель,